

HRVATSKI STUDIJI – STUDIA CROATICA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
Ulica grada Vukovara 68, 10000 Zagreb

DIPLOMSKI RAD

POJAM OPĆEG DOBRA KOD PLATONA

Mentor: Prof. Dr. Damir Barbarić

Student:

IVOR ALTARAS PENDA

U Zagrebu, siječanj 2003.

PLATON (427 – 347. pr. n. e.)

" Svaka duša teži dobru i poradi njega čini sve što čini."

Platon (Država, 505 d 11)

Svome profesoru i mentoru prof. dr. Damiru Barbariću želim izraziti svoju najveću zahvalnost na pruženoj stručnoj podršci pri opredjeljivanju za temu, a posebice pri odabiru literature i samoj izradi ovoga rada.

Također zahvaljujem svojim roditeljima koji su, kao i uvijek i u tijeku izrade ovog diplomskog rada bili na toliko mnogo načina uz mene.

SADRŽAJ:

1. UVOD	4
2. O OPĆEM DOBRU	5
3. O PLATONU	7
3. 1. O PLATONOVOJ IDEJI DOBRA	8
4. PLATONOVO POIMANJE OPĆEG DOBRA	12
4. 1. PLATONOVO POIMANJE OPĆEG DOBRA KROZ POJEDINCA	13
4. 2. PLATONOVO POIMANJE OPĆEG DOBRA KROZ DRŽAVU	14
5. POVIJESNA REFLEKSIJA.....	22
6. RASPRAVA	25
7. ZAKLJUČAK	32
8. LITERATURA	33

1. UVOD

Pojam općeg dobra u našem je vremenu prisutniji nego ikada. Tko danas želi ustrojiti i primijeniti neku novu tehnologiju ili neki novi oblik vlasti, ili kada se govori o modernim institucijama, kada se promoviraju i donose novi zakoni, kada se postuliraju promjene oko skrbi o čovjeku, kada se promišlja o čovjekovom zdravlju ili bilo kojem obliku njegovog napretka – opće dobro je nezaobilazni pojam, na koji se i pojedinci i grupacije gotovo uvijek reflektiraju.

Taj je pojam postao izvjesna referentna mjera za propagandu neke ideje ili poduhvata, praktički svugdje u svijetu. Bez sumnje bismo mogli reći da je to moderno, da je *in*. Dakako, moguće je da se kroz povijesni kontinuitet pa do danas zaista temeljito promijenio odnos prema čovjeku, pa je on i njegovo (opće) dobro autentično i s pokrićem, u središtu svih zbivanja. Kada korijene ovoga fenomena istražujemo u prošlosti ili ih nagovještavamo za buduća vremena, jednako kao i danas nailazimo na činjenicu da pristup tom toliko cijenjenom i spominjanom općem dobru niti je jednoobrazan a najčešće nije niti usuglašen, vrlo često je posve površan, pa po svom sadržaju nipošto ne tretira ono što se čini po naslovu ili najavi. Zapravo uz svu učestalu pojavnost javnog govorenja o općem dobru, čini se da je suštinsko poznavanje te teme u pravilu izostalo, a počesto je i prečesto zlorabljeno.

Upravo stoga i u pokušaju pronicanja u osnovne zasade te ideje, čini mi se vrijednim vratiti se u davnu čovjekovu prošlost, kako bi mogli valjano razumjeti razvoj i sadašnju poziciju poimanja općeg dobra. Smatra se da je upravo antika ono znakovito povijesno razdoblje koje je iznjedrilo polazište za ovu temu.

Nije, dakako, namjera ovog diplomskog rada dosegnuti i opisati, niti se može pobliže osvrnuti na sve aspekte Platonove filozofije (dijalektiku, fiziku i etiku, kakvu je razdiobu Platon sam učinio, ili npr. iz područja njegove fizike na filozofiju prirode, a koja je itekako bila predmetna za razmatranje, naročito u srednjem vijeku i renesansi, također i na našim prostorima i to kod brojnih naših mislilaca). Tema ovoga rada iz domene je Platonove političke tj. socijalne filozofije. Ovaj rad razlikuju od radova sociološke i politološke naravi ključni parametri. Naime, Platon je kao predmet svoga interesa imao dobro zajednice, a kao svoju metodu dolaska do tog dobra dao je svoj vlastiti, originalni i osebujni filozofski koncept. I upravo taj koncept u punini svoje razvojnosti predmet je moga razmatranja.

Platon je po svome značaju jedan od najvažnijih predstavnika antičke kulture, koju uvažavamo kao kolijevku naše civilizacije; budući da se upravo on pojmom općeg dobra mnogo bavio i o tome mnogo pisao, njegovo mišljenje, za analitički pristup - koji je svrha ovog rada, postaje mišljenjem izbora.

2. O OPĆEM DOBRU

Inherentna samom pojmu općeg dobra, sadržana je i opća razina značaja ovog pojma. Za pretpostaviti bi bilo da pod *općim* podrazumijevamo sveobuhvatnost, da se to odnosi na sve i svakoga tj. da ne izostavlja ništa i nikoga. Međutim, povijest nam pokazuje da taj pojam općeg uopće nije bio sveobuhvatan pa se povremeno odnosio izričito samo na neke grupacije iz humane populacije, pa čak i sa vrlo malo pripadnika te grupacije u odnosu na opću populaciju, ili se odnosio na neku skupinu sa mnogobrojnim pripadnicima, no u koju nisu bili uključeni svi. (Kurtović, 1994.) Npr. Stara Grčka, sa svojim nama danas uzoritim sustavom neposredne demokracije¹, ipak je bila pravi prezentant robovlasničkog državnog uređenja, gdje su se demokratska prava odnosila samo na punoljetne muškarce, rođene u Ateni, čiji su najmanje jedan, a nakon Periklovih reformi i nužno oba roditelja bili Atenjani, a djeca, žene, invalidi, stranci i dakako, robovi iz vlasti su bili isključeni. (Kurtović, 1994.) Samom tom činjenicom, njihova mišljenja i stavovi i o općem dobru su bili irelevantni. Ili npr. diktatura proletarijata, koja je proklamirala masovno opće dobro kao svoj cilj, ali istodobno isključivala sve svoje političke oponente. (Kurtović, 1994.) Može se uočiti da se protokom vremena proširuje krug proklamiranih korisnika općeg dobra. Najsuvremeniji stavovi uključuju kao korisnike općeg dobra baš sve, i to na razini bio-sustava. To znači da bi se pojam općeg dobra imao odnositi jednako na sve pripadnike humane populacije, kao i na sav ostali živi svijet, što potpada pod ideju tzv. održivog razvoja, kao opcije koja podrazumijeva razvoj društva, a koji ne bi ugrozio prirodni eko sustav.

O ideji dobra moguće je govoriti iz najrazličitijih aspekata: religijskog, pravnog, ekonomskog, iz rakursa umjetnosti, medicine, ekologije, biologije i drugih. Općenito se misli da se etičke kategorije znadu, pa je svakom moguće, ako hoće, djelovati u skladu s dobrim; dobro se, dakle, može shvatiti kao kategorijalni izraz. Ako je to tako, onda bi svatko daljnje određenje dobra logički pod ovo trebalo potpasti. Iz te logičke premise trebalo bi sagledavati odnose u etici, tj. postaviti si pitanje: "Što je to dobro i kako bi ljudi trebali živjeti da ga ostvare, a što obuhvaća i teoriju i praksu života kao i ljudskih odnosa uopće? (Bošnjak, 1997.), a iz ideje dobra aktivno preći na konkretizaciju, zbog svakodnevnice. U tu svrhu "najbolje je, ponajprije, razmotriti pojam dobra, a potom razmatrati kako ga se može primijeniti u stvarnosti." (Platon, 1979.)

¹ Poznato je da je jedino starogrčki model demokracije nudio takav sustav u kojem su svi građani polisa – države, npr. Atene, (odrasli muškarci, Atenjani), sudjelovali u svim oblicima vlasti i to izravno i osobno. Najsuvremenije države današnjice imaju demokratski oblik vlasti, ali tu demokraciju ostvaruju putem predstavnika, dakle posredno.

Za potrebe ovog rada izdvojiti ću dva aspekta dobra: prvi, strogo filozofsko-etički, kroz koji su se izražavali i na koji su se reflektirali mnogi mislioci, praktički unutar svih filozofskih pravaca i razdoblja. Kod Platona, ova je tema bila visoko prioritarna i o tome će biti riječi u narednim poglavljima i drugi, sociološko-politološki aspekt dobra, koji je izvorno vezan za temu ovoga rada, a također je i suštinski objekt razmatranja u Platona. Pojam tj. ideja dobra takav je pojam koji prati čovjeka od njegovog nastanka i temeljito je sadržan u njegovom biću. Također i Biblijski ljudska povijest praktički započinje s boravkom Adama i Eve u Edenu, a u kojem je, pretpostavlja se, vladalo opće dobro. Uz to, u samom rajskom vrtu postojalo je i drvo spoznaje dobra i zla, sa kojeg je Adamu strogo bilo zabranjeno uzeti ploda i jesti, i to pod prijetnjom smrti. (Biblija, 1968.) Već iz činjenice da nije uvijek i svakome jasno zašto Bog zabranjuje čovjeku spoznati dobro i zlo, pokazuje se da pojam dobra nije sam po sebi samorazumljiv - kako bi netko mogao pretpostaviti, tada kao i danas. Iz te nerazumljivosti različite političke, vjerske, kulturne i ekonomske elite manipulirale su s tzv. malim ili običnim čovjekom, tumačeći mu da one znaju što je dobro, kako i za cjelinu svoga sustava tako i za čovjeka pojedinca. Ipak, ta težnja za spoznajom dobra, uz sve te pritiske nije posustala. I to od prvobitne društvene zajednice, u kojoj se mag ili vrač, ili kasnije poglavica, nametnuo kao onaj koji određuje što je to dobro (Freud, 2000.), pa do najsuvremenijih svjetonazora, poput postmoderne u kojoj, kao mjera svih stvari pa tako i poimanje dobra, je pojedinac sam tj. on sam za sebe određuje što je to dobro, a što ne. (Owen, 1997.) Između ta dva suprotna kraja na lenti vremena nalazi se niz različitih izvorišta pojma dobra, svaki od svakog različit, ali sa zajedničkim nazivnikom tj. da uvijek netko drugi (kao manja ili veća skupina onih koji imaju neki oblik moći) određuje za pojedinca sadržaj i značenje pojma dobra. Tako npr. u Europi u srednjem vijeku (V- XV. st.) pojam dobra definiraju crkvene institucije, a u razdoblju novog vijeka (XV-XIX. st.), i naročito u doba humanizma i renesanse (XVI-XVII. st.) ovu ulogu sekularizacijom preuzimaju sveučilišta i znanstvene institucije u nastajanju. (Huizinga, 1991.) Svi oni koji su ustanovljavali pojam općeg dobra težili su dokučiti, pa i definirati jednu univerzalnu pozitivnu vrijednost. Ostati ću u ovom radu u duhu te tradicije, a predmet moga razmatranja biti će upravo Platonov koncept općeg dobra.

3. O PLATONU

Platonove životne okolnosti odvijale su se u takvim povijesnim konstelacijama da je on zaista među prvima svoj filozofski pogled sa kozmičkih prostranstava mogao svrnuti na zemaljskoga čovjeka. Mislim pri tom, dakako, na grad-državu Atenu, na prijelazu iz V. u VI. st. pr. n. e., a koje razdoblje je u filozofskoj podjeli poznato kao antropološko i slijedi nakon tzv. kozmološkog razdoblja. Osnovni stavovi mladog Platona Atenjanina bili su sadržani u njegovom opredjeljenju da se ne bavi aktivno politikom, što je odmah sa punoljetstvom mogao, već da si pruži priliku najprije dobro promisliti o državno – političkom ustrojstvu, kako bi potom ono do čega je došao mogao valjano primijeniti. (Bošnjak, 1997.) Smatrao je znanje (episteme) ključnim preduvjetom za svaku akciju, kod svakog čovjeka, a spoznavanje svih aspekata, svih pojava i odnosa - zadatkom filozofa, koji su, po njemu, kroz to i zbog toga, jedini mogli biti na čelu države. (Bošnjak, 1997.) Ova Platonova teza jedna je od njegovih ključnih opcija, od koje nije nikada odustao. Od mnogih drugih jest. Platonov osobni razvoj proizašao je izravno iz etike njegovog velikog učitelja, nenadmašnog Sokrata, pa su njegova najranija djela posve u duhu Sokratove nauke – kasnije se udaljuje od uvijek štovanog učitelja (Bazala, 1988. str. 222), da bi svoj fokus interesa preusmjerio nadogradnjom na politička i državnička pitanja.

Kada se govori o Platonovom životopisu, postoji podjela na njegov sokratovski opus, prijelazni, zreli i tzv. kasni.

Platon također iz osobnog filozofskog, kritičkog odnosa proizvodi i osobnu filozofsku problematiku vezanu za znanje. Nov u svom vremenu, Platon je na svoj osebujan način nov i danas. Njegova pojmovna filozofija kojoj on pristupa dijalektičkom metodom, dopušta, kao i znanost danas, razvijanje teza i rješavanje problema. (Bošnjak, 1997.) Prvi s tom manirom Platon ima posebno mjesto, kao povijesni velikan filozofije. Platon je pobliže definirao filozofe kao ljude koji su željni (sa)gledati istinu, a sama filozofija je po Platonu ono što je bitno za čovjeka, pa je po Hegelu "Platon potpuno obuzet uzvišenošću filozofske spoznaje, jer mu je svojstven entuzijazam za misao i usmjerenost na intelektualni, nadčulni svijet i uzdizanje svijesti u duhovno carstvo." (Hegel, 1970) Čulna svijest kao izvor spoznaje i njeno polazište bilo je shvaćanje kojem se Platon apsolutno suprotstavlja kao učenju sofista (Hegel, 1970. str. 177), pa, kao i Sokrat, u pitanjima o spoznaji Platon polazi od relativizma sofistike, koji ne dopušta objektivnog znanja. (Bazala, 1988., str. 222) "Platon je upravo od Sokrata preuzeo životni nazor (koji Sokrat naprosto prihvaća i u koji vjeruje) da se jedino umom može spoznati slika svijeta." (Bazala, 1988., str. 222) Platon stavlja istinu jedino u ono što biva proizvedeno mišljenjem. Od tuda je Platonovo veliko učenje to, da se sadržaj oplemenjuje jedino mišlju, jer je misao ono što je opće, a to može biti

proizvedeno i shvaćeno jedino pomoću misli. Ono postoji samo blagodareći djelatnosti mišljenja. Taj opći sadržaj Platon je definirao kao ideju." (Hegel, 1970., str. 177-178) Budući da Platonove ideje nisu zaživjele u njegovom vremenu, pa je i sam mijenjao pojedine opcije, odustajući od najuzoritijih predložaka i pomičući se prema njegovom vlastitom sudu u smjeru realnijih mogućnosti, a koje također nisu zaživjele, Platona lako svrstavaju u utopiste, a njegova djela u utopijska promišljanja. Zacijelo je zanimljivo do kuda je Platon, moguće, bio realist, a od kojeg djela svoga idejnog koncepta to prestaje biti i gdje je ta crta između mogućeg i utopijskog, međutim, to nije predmet ovoga rada, već je za ovaj rad od ključnog značaja činjenica da se Platon u općem konceptu svojih idejnih postulacija izvorno zanimao za ono što je dobro za čovjeka, pa je tako i mogao postati osobom izbora kada je riječ o odnosu prema općem dobru.

3. 1. O PLATONOVOJ IDEJI DOBRA

"Predmet Platonovog filozofiranja, mišljenja i znanja za njega nije u materijalnom svijetu, niti on u njemu vidi pravu bit. U materijalnom svijetu prava bit izostaje, jer svakom izražavanju suprotnosti izmiče pravi smisao. Za njega, idealna stvarnost je čista filozofska stvarnost, čime Platon postavlja antitezu materijalnom svijetu uopće. Filozofija se miješa sa sviješću o onome što je nadčulno. Ona je svijest o tome što je po sebi za sebe istinito i pravedno. Ideja je apsolutna sila." (Hegel, 1970., str 158.)

"Platon time pretpostavlja apsolutnu svrhovitost svega što postoji, a apstraktno mu je idealni uzrok. Pri tome - čovjek, ograničen svojim postojanjem, ne može doseći svoj uzor, na osnovu kojeg ima svoju imitaciju tj. svoje vlastito postojanje." (Bošnjak, 1997.) Za Platona šokovit je problem koji se pojavljuje u pokušaju oživotvorenja njegovih teorijskih postulata. Kod ranog Platona, iz sokratovskog perioda, ideja je imala tek logičko značenje pojma, kao opće spoznaje niza pojedinačnog, a zreli je Platon razvio svijet ideja, u kojima je smještena prava bit svega i gdje stvarnost stremlji prema višem cilju, a u kojem je sadržano i njeno porijeklo. Tako "Platon vidi rješenje postojanje svijeta i prirode kao mnogostrukosti i pojavnosti, a koja je nastala od mnogih uzora. Za Platona svaki misaoni izraz rezultat je povijesnog toka ljudske spoznaje i mišljenja. U tom smislu misaoni izraz temelji se na podrazumijevanju što je to pojam, a koji je shvaćen kao sadržajni izraz stvarnosti u ljudskoj svijesti, do kojeg čovjek dolazi iskustvenim promatranjem svijeta." (Bošnjak, 1997.) "Suština Platonovih ideja upravo je sadržana u takvom shvaćanju pojma, kojemu se odbacuje njegov empirijski put nastanka i to postaje ideja koja se shvaća kao supstancijalnost, samostalnost, neovisno o predmetnoj stvarnosti. (Bošnjak, 1997.) Tako ideje za Platona postaju uzori i poput demijurga su – vječne.

"Bit teorije ideja leži u svjesnom priznavanju činjenica koju je vjerojatno najbolje nazivati "općenitosti", a koje su posve različite od zamjetljivih stvari" (Ross, 1998.) koje čovjek sluti da postoje, ali ne može reći što su. "On je ustvrdio da ono što je svim potragama za definicijama zajedničko jest pretpostavka da postoje takve stvari kao što su općenitosti." (Ross, 1998.) Pri tom, osjetila čovjeku predstavljaju svijet pojedinačnih događaja, no u umu on ima sposobnost pomoću koje može shvatiti općenitost u njihovom čistom obliku, te u određenoj mjeri vidjeti nužne odnose koji među njima postoje. Po Bošnjaku, Platon je moguće odrediti što je dobro na osnovu spoznaje i znanja. Platon se pita odakle duši apriorno znanje i odgovara: znanje je sjećanje. Spoznaja se stoga stječe čistim umnim mišljenjem i "...samo iz tog izvora dolazi spoznaja onog što jest i pojmovnim se mišljenjem shvaća bitak stvari. Osjetilna spoznaja ostaje Protagorinim relativizmom, jer ona ostaje samo slika prave spoznaje, a svijet tvarni je samo blijeda slika svijeta duhovnog carstva ideja." (Bazala, 1988., str. 232-235)

Po Rossu, čini se da u slučaju ideje dobra Platon odstupa od svog spoznajnog načela da savršeni bitak biva savršeno spoznat; Platonova ideja dobra podaruje svemu što jest istinu tj. neskrivenost, a spoznajnom subjektu, odnosno ljudskom razumu, sposobnost spoznaje. Tako vrline (pravednosti i druge) spoznatljive su tek u svijetlu nečega što je više od njih samih. Ideja dobra time postaje najveći predmet istraživanja. Iz nje sve što je dobro i pravedno za čovjeka, poprima svoju vrijednost (Ross, 1998.) Ideja dobra ispostavlja se kao najviši princip, koji uspostavlja jedinstvo među etičkim normama a istodobno omogućuje da njihove provedbe čovjeku budu korisne. "Izvor je sveg znanja, uzrok je svega istinskog i lijepog, jer u području vidljivog stvara svijetlo i sunce, a u području misaonoga sama je gospodarica koja nam udjeljuje istinu i misaoni uvid." (Platon, 1997.)

Nasuprot hermeneutičkoj argumentaciji, koja zastupa tezu o neizrecivosti ideje dobra (a koju je prvi izrekao Plotin), Platon, prema svom načelu svijeta ideja, uvodi novinu tj. da je ideja izvor postojana ovog svijeta. On je upravo u Sokratu (poznatom po dijalozima i dijalektičkom razmišljanju) vidio simbol i za stvarnost i za neizrecivost onog što naziva dobrim. (Ross, 1998.) "Dobro nije niti istina niti znanje, već uzvišenije od njih: čovjeku najveća znanja i imanja ne vrijede ništa, ako on ne zna što je to dobro.² Hrabrost, umjerenost i pravednost su težnja za dobrim. A mudrost je znanje o dobru." (Platon, 1997, 508 c 1-3)

Ideja dobra – prema drugim etičkim idejama zapravo je u biti svake ideje tj. je svaka ideja u nekom odnosu prema dobrom: lijepim kvalitetama čovjek teži jer je njihov proizvod i posljedica – dobro. To je jedna od ključnih Platonovih ideja – uvjerenje da *svijet ideja* čini sustav nužnih odnosa.

Dobro je za Platona središnji teleološki princip: po njemu na taj je princip usmjereno svo ljudsko htjenje i djelovanje, (Bošnjak, 1997.) jer tko nema

² "Nitko neće (prepo)znati pojedine primjere pravednosti ili ljepote, ako ne zna što je to dobro". (Ross, 1998.)

uvida u ideju dobra, neće moći sagledati važnost drugih stvari. "Prema dobru teži svaka duša – poradi njega svaka duša sve i čini." (Platon, 1997, 505d 11) Sama istinita dobrota za Platona je upravo sam Bog. Kontroverzna su mišljenja među teoretičarima – platoničarima, što to točno znači. Mnogi su shvatili da u Platonovom sustavu Bog i ideja dobra su istovjetni. Drugi pak smatraju to neodrživim. Ross, npr. u prilog neodrživosti te teze navodi dvije argumentacije. Prvo, svaka ideja, pa i ideja dobra za Platona je nešto općenito (tj. narav, priroda u biću), a Bog je biće koje ima narav; pri tom Platon zapravo ne misli na dobrotu, već na vrhovno dobro biće.³ U ranoj Platonovoj državi stoji da građani moraju biti poučavani, ne da je dobrota dobra, već da je (po Rossu je to očigledno) dobar upravljač svemira. A druga argumentacija odnosi se na metafizički dio države: pojam Boga koristi se vrlo malo, a o ideji dobra puno se govori.

Sazrijevanje Platona može se pratiti kao postupno kretanje prema transcendentnom shvaćanju ideja, i to kao entiteta koji postoje sami po sebi i koje zamjetljive stvari i ljudske djelatnosti nesavršeno zrcale.

Platon je jasno rekao (Platon, 1997., 249c) da "...gledano psihološki i spoznajno, do ideje čovjek dopijeva procesom jedinjenja mnoštvenosti stvari i pojava uopće." Oni se temelje na mnogim uzorima i daju rješenje postojanja svijeta i prirode. Ako je dijalektika (po Sokratu) put do istine razgovorom, spoznajom ideje dobra ostvaruje se krajnji cilj dijalektičke metode. Filozofu koji je to ostvario i koji je prešao put od nejasnih predodžbi do stvarnih ideja, a koje se nalaze iza prirodnih pojava, predstoji teška i odgovorna zadaća ponovnog silaska u pećinu neznanja da bi i drugima posredovao nešto od punine ideje dobra. To je Platonova slika filozofske hrabrosti i odgojiteljske odgovornosti. (Platon, 1997) Platonova se filozofija tako može promatrati kao opis puta filozofa i filozofske djelatnosti.

Platon je mislio da se iza osjetilnog svijeta krije neka druga zbilja – nazvao ju je svijetom ideja: u njemu borave vječne i nepromjenjive praslike svih pojava na koje nailazimo u prirodi.⁴

U cijelom opusu Platona jedno od ključnih mjesta su tri usporedbe: o Suncu, o crti i o pećini.⁵ Platon smatra da su sve pojave u prirodi samo sjenke vječnih oblika ili ideja. Po njemu velika većina ljudi je zadovoljna u svom životu među sjenkama, i ne misle da mora biti nečega što te sjenke baca.

³ U Fedonu Platon kaže da se um, božanski um jasno razlikuje od dobra, na koje se ogleda u svojem vladanju svijetom. (Ross, 1998.)

⁴ Po Platonu, čovjekova duša jednom je davno boravila u svijetu ideja. No, čim se duša probudi u tijelu nekog čovjeka, zaboravlja savršene ideje, ali svakako postoji i prije nego se useli u neko tijelo. Kasnije, kod čovjeka se počinje događati čudesan proces: kako on počinje doživljavati oblike u prirodi tako se u duši počinje javljati slabo sjećanje; budi se čežnja za stvarnim stanom duše, za stvarnim izvorom, a što je *eros* tj. ljubav. Tijelo je od tada nesvršeno i nevažno. Duša se želi osloboditi zatvora tijela i želi odletjeti kući – na krilima ljubavi. Ovo je Platonov opis idealnog životnog tijeka, jer nema mnogo onih koji uspijevaju osloboditi dušu i pustiti je na put prema svijetu ideja. Većina se ljudi pripija odrazima ideja u osjetilnome svijetu. (Gaarder, 1995.)

⁵ Zbog cjelovitog shvaćanja Platonovog djela zasigurno valja tri usporedbe čitati, razmatrati i poimati u zajedništvu (Barbarić, 1998.), no, za potrebe ovog rada od iznimnog interesa je samo usporedba o pećini i to posebice jedan njezin segment.

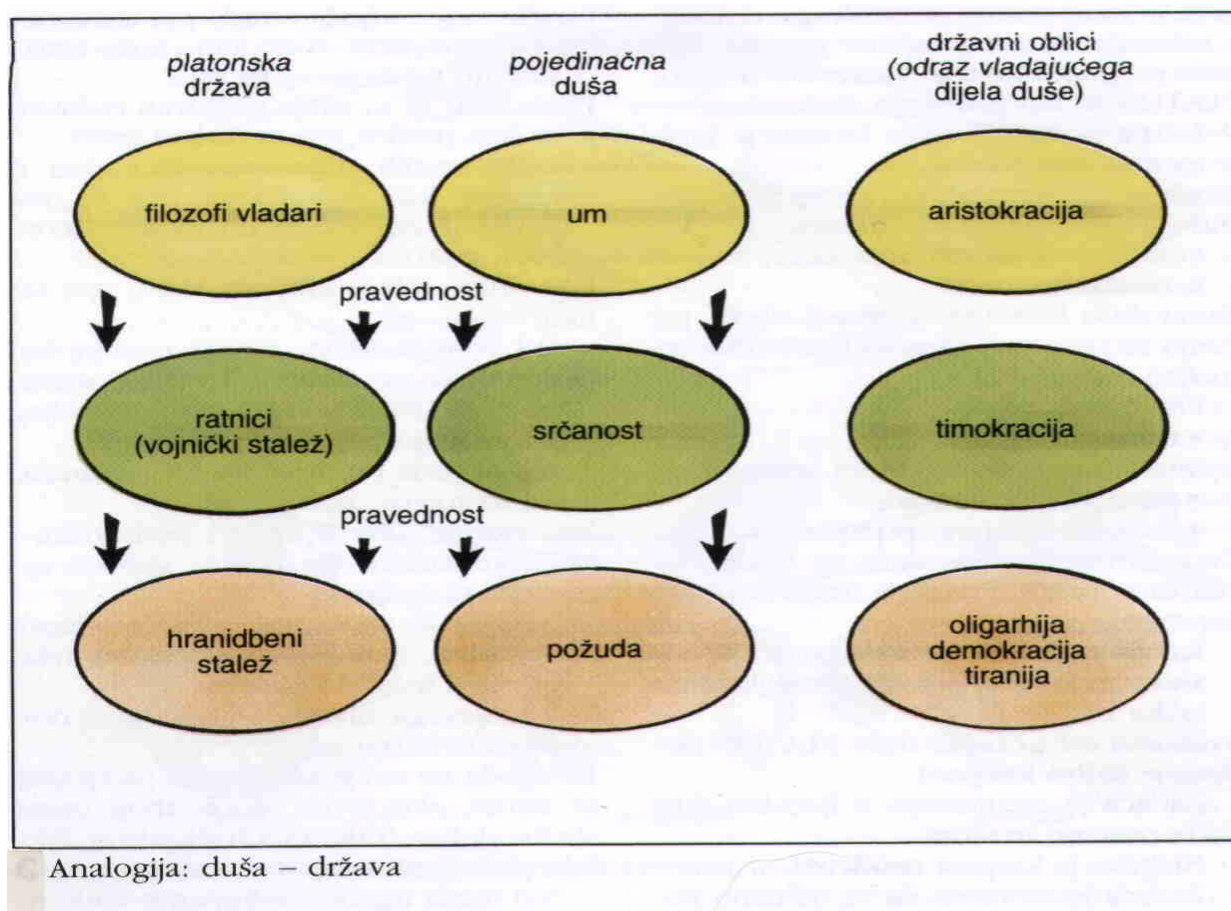
"Misle da su sjenke sve što jest. Ne doživljavaju sjenke kao sjenke. Tako zaboravljaju besmrtnost vlastite duše, a žive tek u treperećim odbljescima prvih stvari." (Gaarder, 1995.) Tek rijetki pojedinci pogledaju na špiljin otvor visoko gore, još rjeđi se pokušaju popeti, a posve rijetki su oni koji zaista iz špilje (neznanja) izađu. Što ti najrjeđi zapravo proživljavaju, postajući po svom novom statusu bliski ne više sa svojim rodom i dotadašnjim prijateljima, već sa sasvim novim, po širini pogleda srodnim bićima, a naročito, što ih motivira na povratak onima sada već udaljenima od sebe, ali možda još uvijek milima i dragima ili možda po nečem drugom iznimno važnima? Upravo je to ključno za elaboraciju općeg dobra u narednom poglavlju. (Wiedmann, 2001., prikaz br. 1)

Sunce		ideja dobra
prirodne stvari		
sjene prirodnih stvari		matematički predmeti $a^2 + b^2 = c^2$
vatra		Sunce
umjetni predmeti		živa bića i predmeti
sjene umjetnih predmeta		slike
područje usporedbe	usporedba sa Suncem i crtom	

"Usporedba sa špiljom"

4. PLATONOVO POIMANJE OPĆEG DOBRA

Kada Platon govori o dobrom životu prvenstveno misli na život u zajednici; tako sve što je s tim u vezi rekao možemo smatrati njegovim odnosom prema općem dobru. To je zorno vidljivo iz njegovog poznatog stava da struktura društva prati (kako po Platonu i mora biti) strukturu čovjekove duše, tako da sve zakonitosti koje vrijede za čovjeka pojedinca vrijede i za državu, kao oblik društvenog uređenja. (Wiedmann, 2001., prikaz br. 2)

Prikaz br. 2

Dva Platonova najveća djela, *Država* i *Zakoni*, osim što su politička djela odgovaraju i na pitanje kako zapravo treba živjeti. (Barbarić, 1986., str. 13), a i manji njegovi spisi, *Državnik* ili *Sedmo pismo* npr. praktički govore i o toj temi, a u djelu *Kriton* Platon je, kroz prikaz Atlantide čak opisao iznimno dobro uređenu društvenu zajednicu, sa sretnim pojedincima kao vrhunskim izrazom općeg dobra. Zato ću u ovom radu Platonovo poimanje općeg dobra razmatrati kroz dva aspekta: kroz pojedinca i kroz državu. Time ću pokušati prikazati glavninu onoga što je Platon o općem dobru rekao.

4. 1. PLATONOVO POIMANJE OPĆEG DOBRA KROZ POJEDINCA

Budući je za Platona ideja dobra uzrok znanja i istine (Platon, 1997., 508e) njemu je upravo kroz tu činjenicu lako predočiti kako pojedinac ima misliti i osjećati i kako djelovati da bi bio u skladu s tom činjenicom. To Platon u praktički svim svojim djelima rado spominje pa i izričito ističe.

Ponajprije, naročito za ranog Platona pojedinac je svekoliki temeljni predmet interesa; on upravo u pojedincu vidi i potencijalnog filozofa-vladara, a savršenog do te mjere da je Bogu nalik ili čak božanstvo samo, a svakako je, zbog svojih vrijednosti i mudrosti i iznad zakona (kada je u svojstvu filozofa-vladara). Ostale pojedince Platon jasno i živo ocrta, promatrajući ih s različitih aspekata, od teorijskog do onog vezanog za svakodnevni život; sve u državi dolazi od pojedinca a država i nastaje iz potrebe pojedinca. (Bazala, 1988., str. 257-258) Tako Platon od pojedinca očekuje da sve što uči - uči dobrovoljno. (Platon, 1997., 536e) No, Platon dodaje, da prevelika sloboda dovodi do novih oblika ropstva, i za pojedinca i za državu. (Platon, 1997., 564a) Stoga "Platonovo zakonodavstvo hoće u svojoj biti odgojiti živog čovjeka." (Barbarić, 1986. str. 55) jer, naročito prema kasnijem Platonu, "čovjek nije biće koje ima svrhu i smisao svog života u sebi, nego je mora tražiti izvan sebe, jer čovjek nije mjera svih stvari." (Barbarić, 1986. str. 96) "Platon nije priznavao da pojedinac ima osnovu samome sebi." (Hegel, 1970., str. 240) "O Platonovoj državi učvrstilo se ovo uvjerenje: da bi ona, onakva kakvu opisuje Platon, bila na svaki način izvrsna – u smislu, naime, da se ona zaista lijepo može zamisliti... ali samo pod uvjetom da su sami ljudi izvrsni - ... ali da je ona neostvarljiva za ljude kakvu su oni na Zemlji (ljude moramo uzeti onakve kakve su – ideal se ne može ostvariti zbog toga što su ljudi rđavi) te da je otuda takav jedan ideal sasvim izlišan." (Hegel, 1970., str. 222-223) Kada je Platon uvidio da svoj ideal čovjeka i države ne može ostvariti u Ateni, pokušao je to kod tiranina Dionizija u Siracusi u Italiji, u koju je putovao čak tri puta, dovodeći i svoj život u opasnost. No putovanja su bila bezuspješna. Kada je Dioniziju Platon obrazlagao kako je u potrazi za dobrim čovjekom, ovaj vladar je ustvrdio da očito takvoga nije našao. (Platon, 1977., str. 140) Ipak, Platon nije posustao imajući stalno istu težnju. Takvim odnosom Platon u društvenom djelovanju proširuje ideju dobra. (Platon, 1979.) Pri tom, pita se: "Je li moguće da čovjek svoju prirodu promjeni i prilagodi općoj umnosti, jer tada bi i zahtjev za intelektualnim odnosom prema etičkom određenju dobra dobio i svoju društvenu osnovu, u kojoj je čovjek djelatno i stvaralačko biće." Ako želimo da se promjeni ljudska priroda u svojim navikama, težnjama i shvaćanjima onda se, po Platonu, treba angažirati za promjene odnosa u društvu, da ono bude slobodno i sposobno za sadržaj pojedinih ideja. (Platon, 1979.) Tako Platon u

dijalogu *Fileb* (Fileb ili o dobru) postavlja ideal filozofskog života: kroz raspravu Sokrata, Fileba i Protarha Platon analizira pojedine moguće odnose prema dobru i zaključuje da dobro ima etičko-normativno značenje, te da bi to bio ideal koji bi mogao biti i životna praksa za svakog pojedinca.⁶ Po Platonu, Sokrat još kaže da bi ideal bio kada bi svatko sebe spoznao, jer "...čovjek je dobro, a ne apstrakcija, što je bitno zbog realiteta." (Platon, 1979.) Aristotel u *Nikomahovoj etici* prenosi misao koju je postulirao Eudoks, matematičar i astronom, školovan u Platonovoj akademiji (što nas neizravno ali značajno povezuje sa stavovima samog Platona): koja govori o tome kako i umna i neumna bića teže za dobrim, da se tako opredjeljuju i da tako postoje opća kretanja prema istom cilju gdje je dobro najviša vrijednost; svako biće za sebe nalazi što mu je dobro, svi teže životu, svatko na svoj način. (Platon, 1979.)

Tako je Platonu spoznaja o svijetu garancija da će ljudi živjeti u skladu s tom teorijom, što je moguće samo ako svaki pojedinac u državi dobije svoje pravo mjesto. Ovo je ujedno i Platonova temeljna postulacija, na kojoj gradi pojam pravednosti koja se realizira u državi. (Bošnjak, 1997.) To je središte povezanosti između pojedinca i države, i bitno određujući čimbenik njegovih odnosa. Platon izrijekom kaže da države nastaju iz potrebe pojedinaca i na njihovu korist. (Platon, 1997., 369b-370b) "Praktičnu suštinu svoje misli Platon pokazuje prije svega u državi, a potom da je ono isto na pojedincu. Država ima funkciju staranja za pojedinca i njegove potrebe; mudrost države na taj je način ista kao mudrost pojedinca – takva je i hrabrost, uostalom i umjerenost." (Hegel, 1970., str. 228-233)

4. 2. PLATONOVO POIMANJE OPĆEG DOBRA KROZ DRŽAVU

Već Periklo, atenski vojskovođa i državnik, u svom poznatom nadgrobnom govoru koji je prepričao i zabilježio Tukiditit,⁷ veliča snagu i političku važnost Atene i za argumentaciju toga navodi: "...da u pučkoj vladavini nitko opet nije zbog siromaštva spriječen neznatnim ugledom, ako samo može učiniti državi što dobro." (Held, 1990.)

Atensku demokraciju obilježavala je općenita predanost načela građanske vrline: odanost gradu-državi i podređenost privatnog života javnim poslovima i zajedničkom dobru. Nazor starih Grka podrazumijevao je da je

⁶ Sokratovo rješenje u ovoj raspravi je sadržano u tome da postoje kriteriji za dobro, a idealni je znanje (episteme), dok Fileb i Protarh kriterije vide u empirijsko-pragmatskim odnosima. Tako je Filebova teza da za sva živa bića dobro je naslada i zadovoljstvo tj. radost i uživanje, dok Sokrat tome suprotstavlja mišljenje (dakle, da dobro ne proizlazi iz požude nego iz razumnosti), da bi konačno zaključio kako je dobro ono što je potpuno završeno, samo sebi dovoljno, a u konačnici da razumnost i naslada daju punu smislenost života, no, da je sve pitanje mjere.

⁷ Atenski mislilac, živio oko 460-399 g. pr. n. e.

vrlina pojedinaca isto što i vrlina građanina, a "...ispravan život bio je moguć samo u polis; sloboda koju osigurava država nije bila namijenjena pojedincu po sebi, već njegovoj sposobnosti da ispuni svoju ulogu u univerzumu. U konačnici, legendarna demokracija bila je u prisnoj vezi s onim što bismo mogli nazvati tiranijom građana, pa je legitimno pitanje može li se kasnije uopće pozivati na Atenu kao na demokratski sustav." (Held, 1990. str. 37) Po Platonu, svaka ljudska djelatnost mora imati svoj zasnovani cilj, koji ne može proturječiti radu cjeline. Konkretno, u državi se mora ostvariti najbolji smisao, jer samo tako ona postaje slika ideja." Platonov se realitet duha pokazao u svojoj najuzvišenijoj istinitosti, naime kao organizacija države. (Hegel, 1970., str. 220) "Pri tome za Platona su upravo ideje uzori prema kojima se država kao cjelina ima upravljati, a vladati znači da se realna država uredi tako da se u njoj postupa shodno prirodi stvari: tako ideja dospijeva do egzistencije." (Hegel, 1970., str. 157) "Time su ideje dobile praktično značenje u Platonovoj teoriji države." (Bošnjak, 1997. str. 167)

Platonovoj državi svrha je da svi ljudi budu sretni. "Država je pravedna, a time i sretna ako svatko radi svoj posao; taj posao je od države svakome određen i to je osnovni zadatak države tj. regulirati podjelu na staleže." (Bošnjak, 1997.) "Za Platonovu državu je bitno što se u njoj princip pojedinosti ugušuje." (Hegel, 1970., str. 239) "Princip subjektivne slobode Platon djelomice ne uzima u obzir, a djelomice ga čak namjerno narušava i on razmatra samo kakva je subjektivna individualnost; glavna karakterna crta Platonove države je stav o isključivanju subjektivne slobode. Duh njegove države sastoji se u suštini u tome što se uopće ukidaju sve strane (života) u kojima se učvršćuje pojedinačnost kao takva – svi imaju vrijednost kao opći ljudi. Ovoj odredbi naime, da princip subjektivnosti treba isključiti, odgovara to što Platon, kao prvo ne dopušta individuama da odaberu za sebe neki stalež (dok mi to zahtijevamo kao nešto neophodno za slobodu ... jer ipak će uvijek zavisiti od sklonosti pojedinca kojem će staležu pripadati; i sa tom sklonošću – naizgled slobodnim izborom – stalež postaje sam sobom), a kao drugo – Platon u svojoj državi isto tako u potpunosti ukida princip privatnoga vlasništva; također se ukida i brak" (Hegel, 1970., str. 235) "Zbog toga državna vlast kontrolira sve što se u državi radi, govori i piše. Ideal je poslušnost na svim razinama. Prema tome, pravi smisao života postignut je u dresuri mišljenja i djelovanja. Privatni život je samo oblik djelovanja za cjelinu. U tom odnosu izuzetak nije niti brak. Stoga Platon piše da za svaki brak neka vrijedi načelo da svatko mora težiti takvom braku koji je koristan za državu, a ne onakvom koji je samo njemu ugodan; time bi država dobila najbolju mogućnost svog održavanja i razvoja." (Platon, 1957., 773a-e) "Svrha države postavlja se nad svrhe pojedinčeve, individuum se posvema podređuje zajednici i u njoj potpuno nestaje. Individualna etika samo je put ka socijalnoj. Država je veliki pojedinac, na kojem Platon misli naći sve i jednako kao u pojedinca. Platon, dakle, u mislima gradeći pojam države

stavlja u nju ono što misli da joj treba pa da bude valjano uređena. Potom sve ove oznake prenosi na pojedinca. Individualna je etika tako samo metodičko pomagalo za izgradnju državne etike." (Bazala, 1988., str 257) "Jer za život u zajednici ne traži se da se čovjek bavi jedino sobom i svojim grijesima, već da misli na zajednicu i na ono što za zajednicu treba učiniti." (Hegel, 1970., str. 223) "U suvremenim državama postoji sloboda savjesti, svaki pojedinac može zahtijevati da se za svoje interese može zalagati; to je, međutim, odstranjeno iz Platonove ideje. Njegova država ima jednu granicu koju ćemo upoznati: što se pojedinac ne suprotstavlja općosti." (Hegel, 1970., str. 227) Platon doslovno kaže: "Da se pravo državničko umijeće ne mora brinuti za dobro pojedinaca već za dobro zajednice – jer opće, naime dobro povezuje države, a probitci ih pojedinaca razdvajaju – i da je korisno za oboje, za dobro zajednice i dobro pojedinca, ako se veća briga posvećuje općem dobru nego probitcima pojedinaca." (Platon, 1974. 875b) Taj grčki ideal socijalnog hedonizma i eudaimonizma bio je kod Platona mjerilo vrijednosti ostvarenoga života. (Platon, 1974.)

Platonu je bio cilj u polisu ostvariti promjenu života na bolje, gdje su preduvjet za sretan život čovjekova dobra djela. Zdrav polis nastaje kao rezultat potrebe zajedničkog života i svrha mu je da se cjelokupna harmonija duha prenese upravo na polis kao mjesto zajedničkog života.⁸ (Platon, 1997.) Platonov polis je društvo slobodnih u kojem nema niti potlačenih niti robova; od "inficiranog" polisa, zdravi se polis može napraviti samo odgojem i obrazovanjem, a savršeni je polis samo onaj koji je istodobno mudar, hrabar, promišljen i pravedan. "Pravda se nalazi ne samo kod pojedinca već također u državi, a država je veća nego pojedinac. Zbog toga Platon više voli promatrati pravdu kao pravdu u državi. Platon prelazi s problema pravde na raspravu o državi. To je vrlo naivan prijelaz, izgleda proizvoljan, ali duboki um starih filozofa doveo ih je do istine. Jer pravda u svom realitetu i istini postoji jedino u državi. Realitet u kojem se nalazi cijeli duh jest država, a ne znanje o meni kao ovom pojedincu. Država je realni duh. Platon je, dakle, dao u svojoj državi jedan tzv. ideal državnog ugovora... što pretpostavlja jednu utopiju." (Hegel, 1970., str. 220-222) Pravednost pojedinca preduvjet je za ostvarenje pravednosti u polisu, a osnovno je načelo Platonove pravednosti podjela rada. (Platon, 1997.)

"Sredstva za održavanje države su odgoj i obrazovanje." (Hegel, 1970., str. 233) Svrha odgoja i obrazovanja po Platonu sastoji se u nastojanju da se duši vrati prirodni red kako bi se očuvala pravednost kod pojedinaca, jer je red u duši preduvjet za ostvarenje reda u polisu. U tom smislu Platon uspoređuje polis sa čovjekovom dušom, jer vidi takve sličnosti u tri razine duše, koje odgovaraju podjeli na tri staleža u državi; također Platon i odnose među državama vidi kao odnose i među ljudima. (vidi prikaz br. 2)

⁸ Što je to točno polis predmet je rasprave: "Politea nije država kako bi smo je danas definirali." (Barbarić, 1991.)

Platon smatra da se zaprepašujuć jаз između idealnoga i postojećeg stanja na koje nailazi neće smanjiti sve dok stručne osobe i istinski ljubitelji znanja i mudrosti ne postanu vladari, ili pak dok vlastodršci ne porade na vlastitom obrazovanju i stručnom usavršavanju. S tim u vezi Platon je razradio različite oblike državnog uređenja, opisujući za svaki oblik državnog uređenja tko je u tom slučaju na vlasti i kakva je ta država po nekoj svojoj pretpostavljenoj kvaliteti, a naročito u komparaciji s drugim spomenutim oblicima državnog ustrojstva. (Kukoč, 2001., prikaz br.3) Platon izriče stav da su ljudi na okupu iz potrebe. Država nastaje zato što nitko od ljudi nije sam sebi dovoljan, nego mu mnogo treba i potrebni su mu drugi; kakav je odnos čovjeka prema čovjeku, takav je, po kreposti i po sreći odnos jednog oblika države prema drugom i nije cilj da tek jedan jedini stalež bude sretan, već u prvom redu cijela država. (Platon, 1997. 576c)

Po Platonu, da bi mogao uspješno upravljati državom vladar bi morao biti ljubitelj istinskog znanja i trebao bi neprestano težiti za dobrim. U djelu *Državnik* Platon se upravo bavi pitanjem vrste i osobina pojedinih mogućih vladara s posljedičnim odnosom tih činjenica na cjelokupni život unutar nekog tipa državne zajednice. (Kukoč, 2001., prikaz br.4) On prioritarno i visoko pozicionira filozofa kao vladara tj. kao savršeno biće u državi, jer i inače smatra da se upravo pomoću filozofije može spoznati sve što je pravedno u životu zajednice i pojedinca, a za tiranina na vlasti smatra da i sam ne osjeća slobodu, jer podjarmljujući druge i sam robuje tom statusu. (Platon, 1977.) Znanje upravljanja državom upravo čini građane dobrima, kaže Sokrat kroz Platonovo pero. "Kada Platon kaže da filozofi trebaju vladati, onda time misli da cjelokupno stanje u državi treba biti uređeno na osnovu općih principa." (Hegel, 1970., str. 159)

Platonu je svrha države da svi ljudi budu sretni, a oni to ne mogu biti u praksi ako u teoriji nisu spoznali bit života. Za razliku od *Države* i *Državnika* (koji izlažu osnove jednog idealno zamišljenog državnog uređenja). Platon se u *Zakonima* bavi puno širom temom. Utvrđujući da je moguća tek djelomična realizacija idealne državne zamisli on ustanovljava da život traži kompromis između faktičnih mogućnosti i idealnog. Platonov kompromis sadržan je u ideji po kojoj će se sreća državljana ostvariti pomoću dobrog zakonodavca tj. kada Platon ustvrđuje da je tek uređeno zakonodavstvo temelj uređenja države i njezinog stabiliteta. Vrijednost legitimiteta u tom slučaju predstavlja osnovnu vrednotu života zajednice i sigurnu garanciju blagostanja, sreće i ljudskog napretka. (Platon, 1974.) "Opće je dobro svrha države – iako sasvim je drugačije imanentno našim državama i po moći je drugačije nego u starijim državama." (Hegel, 1970., str. 159) Tako po Platonu zakoni postaju uputa za sretan život, a ideja iz *Države* i *Državnika* da bi najmudriji u državi ujedno trebali imati neograničenu vlast u *Zakonima* je zamijenjena idejom zakonodavca. Taj bi zakonodavac pri odobravanju zakona morao imati tri cilja: a) kako će država koja određuje zakon biti slobodna, b) kako će biti

prožeta ljubavlju i c) kako će biti razumna. Ukratko, Platon kaže da je unutarnja sreća smisao svakog zakonodavstva. Time Platon prelazi s postavke da se država uopće ne zasniva na zakonima i sili nego na umnosti, (Država) preko teze kako je dobro da postoje zakoni, ali je najbolje ako vladar svojom razboritošću nadmašuje sve zakone (Državnik), do postulacije da je odgoj glavni zadatak zajednice, jer dobro odgojeni čovjek postaje savršeni građanin, koji zna pravedno vladati i pokoravati se, dakako, zakonima i zakonodavcu (Zakoni). "Platonov nacrt druge države dozvoljava privatno vlasništvo. Država stalno kontrolira imetak svih građana, koji nikada ne smiju prekršiti zakonske odredbe u tom pogledu. Tu već u početku vidimo da se razlika između prve i druge države sastoji u tome što je prva bila uređena bez zakona, jer je zasnovana na filozofiji, koja je već sama po sebi garancija za skladan život i sreću svih podanika. U drugoj državi, budući da ljudi nisu savršeni (kao što je bilo pretpostavljeno u prvoj) mora postojati zakon, koji će odrediti što građani smiju a što ne smiju činiti. Zato se ništa u državi ne smije prepustiti subjektivnom izboru i odlučivanju, nego sve mora biti učinjeno u skladu sa zakonima. Zakon je prema tome uputa kako se može doći do sretnog života. Izabrana životna načela zna bolje država nego pojedinac, pa stoga glavnu ulogu oko odgoja može imati samo država, koja, pomoću zakona, teži da bude slobodna, prožeta ljubavlju i razumna." (Platon, 1974.) Tako Platon od svog prvog predloška države prelazi na svoj drugi predložak države, koja je manje idealna (prikaz br. 5) i čija se vrijednost državnog uređenja mjeri prema postignutom cilju, a to je dobro i sreća građanina i to ne građanina pojedinca, već cijele zajednice. Ovaj prikaz još sadrži i Platonovo poimanje stupnjevanja težine uspostave novog državnog uređenja, pri čemu zaboravlja ili zaobilazi činjenicu da je imao osobnu postulaciju kako je najgore ako su državna uređenja temeljena na zakonu, a najbolje ako su protuzakonite (Platon, 1977., 303a)

To je Platonov razvojni slijed koncepta državnog uređenja. Smatrao je da baš tada, u svome vremenu, treba pokušati realizirati projekt njegove države, iako se ispostavilo da Platonov ideal nije bio prikladan za postojeću stvarnost, pa je i sam rekao kako je takva država za idealne ljude a kakvih, nažalost, nema. Zato je i napisao *Zakone*.

Platon, *Država*, VIII. 543a-569c

1. *kraljevstvo / aristokracija*

βασιλεία / αριστοκρατία

a) teorijski projekt idealne države, (*Država*, II-VII.)

b) mitska slika iz "zlatnoga doba": Pra-Atena i Atlantida
(*Timej*, 20e-26d; *Kritija*, 108c-121c)

-
- ⇒ 2. *timarhija (timokracija)*
τιμαρχία (τιμοκρατία)
 - ⇒ 3. *oligarhija*
ολιγαρχία
 - ⇒ 4. *demokracija*
δημοκρατία
 - ⇒ 5. *tiranija*
τυραννίς

Platon, *Državnik*, 291d-303c

I. "valjani državni poredak" - *idealno kraljevstvo*
bez zakona

II. opstojeći državni poretci

sa zakonima

bez zakona

1. <i>kraljevstvo</i> (βασιλεία)	–	6. <i>tiranija τυραννίς</i>
2. <i>aristokracija</i> (αριστοκρατία)	–	5. <i>oligarhija</i> (ολιγαρχία)
3. <i>demokracija sa zakonima</i>
δημοκρατία μετά νόμων	-	4. <i>demokracija bez zakona</i>
δημοκρατία άνευ νόμων

Platon, *Zakoni*, III, 693d, IV, 710de:

monarhija -- Perzija
razboritost

demokracija -- Grčka
sloboda

najbolji poredak (zakonodavac + vladar)

- ↑↑ 1. *Tiranija*
- ↑↑ 2. *Kraljevstvo*
- ↑↑ 3. *Demokracija*
- ↑↑ 4. *Oligarhija*

5. 1. POVIJESNA REFLEKSIJA

Gotovo da nema niti jednog mislioca koji nam je ostao zabilježen kroz povijest filozofije za kojeg bismo mogli reći da se nije bavio ili promišljao pitanje o općem dobru. Ova tema inherentna je svim vremenima i svim filozofskim pravcima, u svakom kutku naše Zemlje. Postoji čitav niz i veliko bogatstvo najrazličitijih pristupa ovoj temi, a koji svi kao temeljnu potragu imaju pokušaj odgovora na pitanje kako živjeti dobro. Mišljenje, analiza i borba za postizanjem takvoga života nije ostala samo u domeni čiste filozofije i njenih predstavnika; pokušaju realizacije ove ideje doprinijeli su vojskovođe, pravници, ekonomisti, sociolozi, medicinari, umjetnici, pa sve do razine pojedinaca ma koje aktivnosti koji svojim djelovanjem olakšavaju život sebi i drugima. Platon je htio iznaći model kako tu neizmjernu snagu čovjeka i njegovog djelovanja usmjeriti u pravcu potpune sreće za tog istog čovjeka, pa i šire, pa i znatno šire,⁹ jer ne samo da je i moguće, nego danas je već i pravilo svugdje u svijetu da pojedinac zaokupljen svojim životom i uronjen u svoju svakodnevicu zaboravi da sve što čini ima odraza i na širem planu, a ipak da izravno utječe i na kvalitetu i razvoj vlastitog bića, tj. da je svaki pojedinac kovač svoje sreće i nesreće.

Povijesnu refleksiju na Platona moguće je razmatrati npr. sa dva aspekta: prvi bi obuhvatio one mislioce koji se bilo kada u povijesti izravno na Platona nadovezuju, nadahnuti njegovim djelom, ma kako autentični i novi bili zabilježeni u povijesno - filozofskom kontinuumu, ili oni koji na ovaj ili onaj način komentiraju Platona, bilo da se s njim slažu u cijelosti, djelomično ili uopće ne. Drugi aspekt bi obuhvatio sve one mislioce, teorijske koncepte pa i institucije koje se bave predlošcima, profilacijom i propagacijom općeg dobra, pa bez obzira što Platona možda niti ne spominju, i to zbog općeg dobra kao predmeta njihovog interesa zbog čega bi s Platonom bili usporedivi. Ističući važnost Platona Whitehead kaže da je cijela povijest filozofije tek niz marginalija uz Platonovu filozofiju.

Dijametralno suprotno Platona je vidio **Karl R. Popper (1902. – 1994.)** Njegova snažna i temeljita kritika ključno doprinosi novom viđenju Platonove političke filozofije. Zbog načina na koji se Popper odnosio prema Platonovom djelu, kako ga je komentirao i koje mu je značenje dao za daljnji razvoj ljudske povijesti, smatram da je značajno pobliže ga opisati i objasniti. Ovaj austrijski mislilac, poznat kao predstavnik kritičkog racionalizma, promovira otvoreno društvo kao građansko i parlamentarno,¹⁰ pa se znalački i temeljito obrušava na one koje smatra protivnicima otvorenog društva, a u koje izričito ubraja Platona, Hegela i Marxa. Popper istodobno radi nekoliko misaonih manevara, on diskutira i odbacuje filozofske ideje koje su po njegovom mišljenju suodgovorne za nastanak modernog totalitarizma, te kroz kritiku totalitaraca uobličava i

⁹ "Tko spasi jednoga, spasio je čitavo čovječanstvo." (Biblija, 1968.)

¹⁰ Po Bošnjaku, to je idealizirano društvo kao društvo prava, jednakosti i slobode i koje se nužno suprotstavlja totalitarnoj organizaciji ma gdje ona bila. (Bošnjak, 1997.)

prezentira svoj novoliberalni model. (Kurelić, 2002. str. 30) Popper smatra da su oni nametali ideju, misao i shvaćanje u svome vremenu, onemogućujući suprotnih stavova da uopće dođu do izražaja. Za Platona kaže da je najveći mislilac zatvorenog društva, da je genijalan filozof i da je tim više šteta koja je nastala njegovim naukom toliko duboka; da je htio propitivati religiju i da je prakticirao stav: "Religija je opijum za narod."; da je imao religioznih osjećaja, ali kada se radilo o politici da ih je sve potisnuo, da se bojavao moći mišljenja, tj. da je mladima branio baviti se politikom i kritikom društva i zakona; da kod njega individuum uvijek ima služiti kolektivu, da je time i tako protiv individualizma i demokracije, te da je pisanjem protiv demokracije ušao u političku propagandu. Totalnost i okoštaloš ovakve države poduprti su, smatra Popper, Platonovim antiindividualističkim kolektivizmom, u kojem je državni interes moralni kriterij. Poppera Platonova etika podsjeća na starozavjetne priče, u kojima su politički subjekti narodi, plemena i države, a ne pojedinci. Popper dalje kaže da je pravednost za Platona samo u interesu države (a ne to što pod pravednošću mi danas podrazumijevamo), da budući kod Platona filozof treba vladati jer zna, time Platon uvodi tiraniju totalitarnog poluboga, a njegova totalitarna pravednost zaustavlja svaku promjenu u društvu. Popper vrlo oštro ističe rasizam kod Platona (a u civiliziranim zemljama, kaže, većina ljudi zna da je rasistička superiornost mit), a i za fenomen Platonovog političkog liječnika Popper naglašava da je medicina kao oblik politike, je jedna od osnovnih ideja fašizma. Platonovo društvo je za Poppera zatvoreno društvo, monistička, nekritična, magična zajednica, u kojoj individuum još ne postoji. Za sve navedeno Popper nalazi uporišta u izvornim Platonovim radovima, koja elaborirajući minuciozno citira. Za Poppera, filozofija je dio povijesnog traženja istine, a svi ljudi su filozofi, čak ako toga i nisu svjesni, pa je za njega cilj filozofije prosvjećeni, kritički, svakodnevnii razum. (Bošnjak, 1997.) Popper o Platonu zaključuje da tko traži istinu mora se odlučiti biti mudar (*Sapere aude*) i revolucionaran na području mišljenja, i intelektualno odvažan, što za njega Platon nije bio. To za Poppera nije pojava novog doba, već je za njega Platon predstavnik totalitarnog mišljenja i djelovanja koje je u povijesti prisutno na razne načine. Iako je Hegel npr. govorio da se pravednost kod nas zove sloboda u subjektivnom smislu i da ono što stoji u suprotnosti u Platonovom principu jest princip zaobilazanja svjesne slobodne volje pojedinca (što je kasnije naročito Rousseau istaknuo na prvo mjesto: da je nužna slobodna volja pojedinaca kao pojedinca, da je nužno slobodno izražavanje). Smatrao je također da je Platon "...s pravom uvidio kako je propadanje grčkog života proizašlo otuda što su pojedinci počeli isticati svoje svrhe, svoje sklonosti, svoje interese, interese koji su zagospodarili nad zajedničkim dobrom." (Hegel, 1970., str. 240) "Jer ako um predstavlja opću moć, a ova je u suštini duhovna, onda je za ono što je duhovno potrebna subjektivna sloboda, a ona je pristup koji je postojao još kod Sokrata. Kod njega se pojavio i ispoljio kao ono što je sačinjavalo propast Grčke. Grčka se zasnivala na supstancijalnoj moralnoj slobodi, procvat

subjektivne slobode ona nije bila u stanju izdržati. Subjektivna sloboda, taj princip javlja se kasnije, kao princip suvremenog izobraženog doba, a taj princip je prodro također u grčki svijet, ali kao princip propadanja grčkih država, grčkog života. To je bilo propadanje, jer grčki duh, državni ustav i zakoni nisu bili sračunati, nisu mogli biti sračunati na to da bi se taj princip pojavio unutar njih." (Hegel, 1970., str. 227 – 235) Također Hegel kaže da "Rat svih protiv svijetu predstavlja pravo prirodno stanje kao što je to vrlo točno primijetio Hobbes." (Hegel, 1970., str 222) Iz ovakvih Hegelovih stavova i misli Popper je zaključivao o Hegelovoj oduševljenosti Platonovim totalitarističkim konceptima, što je Hegelu također priskrbilo Popperovu etiketu zagovaratelja zatvorenog društva. Po Popperu, ideje Platonove filozofije djelovale su vrlo negativno tj. su bile preteča mnogih kasnijih negativnosti u ideji i praksi, jer, po Popperu, imale su važnu ulogu u političkom životu i povijesnom razdoblju, pa ih je, smatra Popper, i Marx samo obnovio, pod nazivom historijskog materijalizma - kroz tezu o povijesti društva kao povijesti klasnih borbi. Ova teza, po Popperu, utemeljena je na Platonovom historicizmu. Iako se Popper osvrnuo na mnoge važne odrednice doista velikog Platonovog opusa, geneza Platonovog misaonog toka, izgleda, na Poppera nije imala utjecaja. Da baš i je, ona možda ne bi Popperovu kritičku oštricu nimalo otupila. A možda i bi jer Platona bi svakako bolje objasnilo (iako objasniti, dakako, ne znači isto što i opravdati).

Popperova kritika Platona, moguće, je potpuna istina – ali to nije cijela istina o Platonu.

Vrlo često se, od Platonovih suvremenika pa sve do danas, pokušalo rastumačiti Platonovu filozofsku misao, smještajući je u određene pravce ili pak stvarajući pravce prema njoj. Tako su Platonu pripisali konzervativizam, revolucionarizam, smatrali su da je progresivist ili baš suprotno, da bi njegova teorija provedena u praksi od čovjeka napravila pasivno biće, poslušnika koji je podložan vladaru. Popper je smatrao, kao što je već rečeno, da bi se neke Platonove ideje mogle protumačiti kao preteče fašizma, a mnogi su ga shvatili kao idejnog začetnika komunizma, tj. da su u Platonovu djelu za to postavljeni temelji.¹¹ Sasvim je jasno da su, primjerice u Drugom svjetskom ratu, fašizam i komunizam bili potpuno konfrontirane ideologije (bez obzira što su obje totalitarne); tim više postaje zanimljivo razmotriti je li i u kojoj to mjeri Platon doista njihov mogući konceptualni izvor. Iz svih ovih suprotnosti koje su izrečene o Platonu može se neosporno zaključiti da svaki pojedinac koji je Platona prosuđivao u biti tumači svoje viđenje svijeta, a ne Platonovo. Tome je u prilog i Einsteinova teorija relativnosti koja iz fizikalnog kuta gledanja tumači da ništa nije apsolutno, već da je sve relativno, tj. da ništa nije objektivno već da je sve subjektivno i zapravo da ništa nije onako kako je, već kako nam se čini

¹¹ Primjerice, dugo je u bivšoj Jugoslaviji izlazila edicija pod nazivom "Marksizam i njegovi izvori" u kojem su izdana djela Platona, T. Campanelle, T. Morea i mnogih drugih.

da je. Tako Platon sigurno ima tisuće lica, od njegovog vremena do našeg. Ali Platon je uvijek prepoznatljiv i neponovljiv.

5. RASPRAVA

Platonov koncept općeg dobra izniknuo je svakako i prvenstveno iz njegove osobnosti, koja je upravo zbog osebnosti i autentičnosti bila iznimno značajna i prepoznata i u doba kada je živio, a za izvjesne krugove – sociološke, politološke, pravne i druge srodne – gotovo jednako i danas. U tom razmaku od praktički dva i pol milenija zaista su se zbivale velike promjene u promišljanjima ljudi, ali je nešto, čini se, konstanta, koju Platonovo područje interesa upravo značajno zastupa, pa tako vremenom ne gubi na snazi i vrijednosti, sasvim nezavisno od toga je li suvremena ideja pro ili kontra Platonove. Činjenica je da se na Platonov sustav promišljanja lako reflektirati u svakom vremenu upravo stoga što je iznimnim senzibilitetom raspravljao i obrazlagao izvjesne vrijednosti od sveopćeg interesa za čovjeka, a posve je razumljivo zašto se smatra da je u Platonovo djelo u osnovi teško proniknuti. I to ne samo zato što Platon ipak nije živ sugovornik i što je tako velika distanca u vremenu, već upravo zato što on kao da je živ i ovdje, jasno donosi svoje teze, jedino se traži znatne vještine i mudrosti da bi se slijedilo njegovu misao – pa si time omogućilo i neko valjano i dosljedno opredjeljivanje u odnosu na njega. Uostalom i on sam, putem svog vlastitog razvoja u tijeku svog života, mijenjao je svoj stav do razine oprečnosti.

Budući da, kako je već u uvodu rečeno, postoji izvjesno podrazumijevanje o samorazumljivosti pojma dobrog, istražujući Platonovo djelo u odnosu na njegovo poimanje općeg dobra – kako u djelima samog Platona, tako i u brojnim djelima vezanim za Platona – naišao sam upravo na takav stav. Međutim, za pretpostavku ovoga rada da tome ipak nije tako, naišao sam čvrsta uporišta upravo i kod samog Platona koji je, mijenjajući zapravo svoj svjetonazor mijenjao i ključne odrednice onog što bi se moglo smatrati njegovim poimanjem općeg dobra. U prilog tome je slijedeća argumentacija: prvotno se Platon distancirao od sudjelovanja u državničkim poslovima, što je vidljivo iz njegovog stava da bi svatko morao dobro promisliti prije svake aktivnosti, naročito političke; na svaki način smatrao je da to vrijedi za njega, pa stoga kao sasvim mladi čovjek nije pristupio nikojem obliku vlasti, pa niti ikojoj političkoj opciji. U to vrijeme, budući da njegov učitelj Sokrat sam nije nikada ništa zapisao, Platon se pretežno bavio moderiranjem i pismenim prenošenjem Sokratovih misli. Radio je to na način postuliranja dijaloga ili bilježenjem, po sjećanju, raznih rasprava koje je Sokrat vodio sa svojim učenicima. Radeći tako i na tome, razvio je Platon, dakako, i svoje osobne teze i promišljanja, predstavljajući ih moguće ponekad kao Sokratov svjetonazor, no u toj fazi svoga stvaralaštva Platon i nije mnogo od iskazanog pripisivao sebi, već je više bio u funkciji dobrog promatrača i historičara. Postoji tako teza o povijesnom Sokratu i

Platonovom Sokratu. (Vlastos, 1997.) Nakon smrti svoga učitelja Platon je prerastao u osebjnog mislioca, koji je početka bio sasvim na tragu svog velikog učitelja: individua, pojedinac i njegova osobna sreća koju on slobodno živi i iskazuje bili su Platonovo prvotno polazište. Jer, Sokrat se borio protiv sofističkog relativizma i etičkog subjektivizma, a subjektivnu slobodu, kao dio svoje skrbi o čovjeku, zagovarao je kroz majeutiku, tvrdeći da svaki čovjek zna – samo se treba sjetiti da zna. Hegel je tu pojavu subjektivne slobode smatrao uzrokom propasti Grčke, a Platon je došao na ideju da promovira subjektivnu slobodu te kasnije usmjerava i kontrolira putem države. Smatrao je da u tu svrhu ključnu ulogu trebaju imati odgoj i obrazovanje i tako su oni postali sredstva države. Iako je ustvrdio da svakome sve valja dobrovoljno učiti, što je i prirodno, jer svako biće samo po sebi zna što je dobro i teži mudrosti, kao znanju o dobru, te da je ideal filozofskog života da svatko sebe spozna,¹² a da se država ne zasniva na zakonima i sili nego na umnosti, iz teze da svatko spontano sve misli i čini zbog dobra, koje je samim time kroz pojedinačno i opće dobro, prešao je Platon u tezu da to prirodno dobro u sebi čovjek rođenjem zaboravlja, pa ga na to treba podsjećati i poticati. Također i to - odgojem i obrazovanjem. U konačnici upravo država imala bi taj odgojni zadatak, kojem je svakako osnovni i glavni cilj sreća pojedinaca, ali samo utoliko, ukoliko slijedi državne naputke, profilirane i zadane od vrhovnog vladara. A taj bi vladar opet imao monopol nad prosudbama o mjestu i ulozi svakog pojedinca u državi, i to stoga što je po znanju i spoznaji te mudrosti dobar i pravičan kao Bog. Time država kojoj je glavni cilj staranje o pojedincu prelazi u državu koja guši pojedinca, a pojedinac se mora baviti samo zajednicom.

Na ovakvom spoznajnom putu Platonu se očigledno dogodilo da je svoje veliko Sokratovsko povjerenje prema vrijednosti čovjeka pojedinca i njegovim potencijalima, vremenom zamijenio za ogorčenost nad neiskorištenim potencijalima koje je primjećivao svuda oko sebe, što još ne znači da je baš izgubio povjerenje u njihovo postojanje. On naprosto nije vidio realizaciju toga postojanja. Tako je, posljedično, sve manje očekivao od pojedinaca, a sve više od institucija koje, po njemu, imaju jedino i isključivo svrhu biti u funkciji tog pojedinca (kada to već ne može on sam). Razvijajući se dosljedno u ovom smjeru Platon je konačno zaključio da s čovjekom treba oštro, putem zakona. Logiku ovog Platonovog tzv. razvojnog puta prikazuju izravno njegova djela i po sadržaju i po pretpostavljenom redoslijedu nastanka. Opće dobro - kao najveću vrijednost za čovjeka Platon, dakle, nikada nije napuštao, ali mijenjale su se njegove predodžbe o modelima života i državnog ustrojstva putem kojih je to ostvarivo. Tako početka Platon to vidi na način gotovo dijametralno oprečan onom koji zastupa pred kraj života. Tako npr. od postavke da njegovom državom trebaju vladati umnost i mudrost (a nikako zakoni, već dapače bezakonje kao optimum, odnosno kao ideal) sve do izravne opreke – da država

¹² To je poznata misao upisana iznad vrata proročišta u Delfima. Poznato je također da se Sokrat njome često i rado služio. Manje je poznato da je njegova žena, Ksantipa izjavila: "Upoznaj samoga sebe i ne budi takav!"

može biti uspješna u postizanju svoga cilja, potpune ljudske sreće i općeg dobra – upravo i isključivo putem zakona (koji propisuju sve, od odgojnih metoda do nepromjenjive postulacije pojedinca unutar Platonove podjele na tri staleža). Kako je Platon i dalje podrazumijevao da je pojedinac (ovako precizno određen svojim znanjem ili svojom ulogom u društvu npr.) potpuno sretan, tj. u svojoj sreći određen izvana, izvan sebe samoga, jer na kraju sam i nije mjerilo stvari, Platonu se lako dogodilo da odgojnu ulogu namjeni ipak onima koji dublje i jasnije dokučujući spoznaju, i to sami po sebi, a što je smatrao da se jedino događa filozofima, na njihovom putovanju - od nejasnoće do jasnoće. Rezultat toga su određene različitosti na koje se može kod Platona naići, čak unutar istog djela i čak u razmaku od nekoliko stranica ili čak redaka. Posebno dobro to je uočljivo npr. s jedne strane na stavove da svaka duša teži dobru i sve zbog nje čini, a s druge strane, u usporedbi s pećinom u kojoj je od većine očekivano ponašanje da dobru uopće ne teže, a onoga tko ih na to potiče odmah ubiju. Ovo je također argumentacija u prilog činjenici da je Platon zaista izgubio povjerenje u vrijednost i moć pojedinca, a koju je dosljedno i načelno neprekidno zastupao. Mijenjao je svoja poimanja o pojedincu, pa iz toga moguće proizlazi da je sve različitiije vidio karakteristike čovjeka, te zato onda i mijenjao modele odnosa prema njemu; promjene smanjivanja povjerenja koje su se događale u njemu samom izgleda da je tretirao kao promjene vrijednosti čovjeka kao takvog, a do kojih je dolazio smatrajući da čovjeka poznaje sve bolje. Takav Platonov put spoznaje nije nimalo iznenađujući. On se temeljio na njegovom životnom iskustvu: doživio je da sustav koji je obećavao – demokracija, taj po nekima i danas nama uzoriti model vlasti – je dopustio da se osudi i ubije najveći među najvećima, Sokrat. Ne manje važno je i to što nije uspio realizirati svoj koncept idealne države u Atenskom polisu, pa je i sam zaključio da je to za neka druga mjesta i za neke druge idealne ljude, a nije mu to uspjelo niti kroz čak tri pokušaja u Siracusi – jedino je nepobitno i neumitno uspio izložiti sebe i svoj život. Ima puno smisla da upravo to i takvo iskustvo bude temelj na kojem Platon gradi promjenu svojih stavova. Pri tom je zaobišao veličanstvenu postulaciju koju je sam promovirao, a koja je sadržana u tome da upravo iskustvo (iz osjetilnog, materijalnog svijeta) drži čovjeka u pećini neznanja i carstvu sjenki i obmana, a da ideje – što je bila ujedno i suština Platonovog promišljanja – nemaju empirijsku pozadinu. Ideja kao opći pojam (univerzalija), kojoj je odbačeno empirijsko, tako postaje uzor; samo tako shvaćene ideje su vječne. Znajući to, i još više, kao osobni kreator takvoga koncepta još bolnije je i začuđujuće to što nije slijedio bit teorije ideja, već mu ideje postaju egzistencijalne kroz državu.

Ako slijedimo Platonovu misao da svi teže dobru, a dobro je po sebi vrhunska ideja, do koje se stiže spoznajom i znanjem, tada bi ipak svi iz pećine, prije ili kasnije težili k njenom izlazu, pa je put filozofa moguće shvatiti i tako da je on samo onaj koji ide prije. Iz tog je rakursa moguće objasniti zašto bi oni koji će ići kasnije čak i ubili svog prethodnika; jer još nije njihovo vrijeme, a posve je

zasebno pitanje kada čije vrijeme dolazi, te može li se i kako na to utjecati. Platon, poveden Sokratovom smrću, a i svojom vlastitom izloženošću, vidio je konačno tek opciju da je filozof taj koji se iz svoga znanja ima vratiti među neznalice, ne bi li ih time potaknuo i ubrzao, a da je pri tom prilično izvjesno da bi to mogao platiti glavom. Platon, vjerojatno, zato i kaže da su filozofi herojska bića, dobri, mudri i hrabri. Ispada tako da filozof ima biti ubijen zbog obaveze odgajanja koju vrši u ime općeg dobra. Za Platona je izraz najviše etičnosti i odgovornosti filozofa (i bez obzira na svaki rizik) bio upravo njegov povratak među ljude sjena, jer je taj povratak pretpostavio kao jedinu izravnu odgojnu aktivnost. Platon očito nije niti razmatrao da i onaj koji se uopće ne vrati, bez obzira ostane li dovijeka na samome izlazu iz pećine, ili se otisne u nekom smjeru, moguće ima, iako neizravno, ali možda također iznimno vrijedan odgojni utjecaj (jer i ne činjenje je odabir pa time i vrsta činjenja), npr. na način da, osim što među nekima u pećini izaziva strah od akcije, zbog njima nepoznate njegove daljnje sudbine, nekima upravo bude inicijalni moment za osobno napredovanje u pravcu spoznaje, pa time moguće i snažnije djeluje, jer je potaknut osobni odabir, a bez ikakve izloženosti samog filozofa. Ulogu filozofa da vrši odgojnu funkciju prenoseći svoje znanje i spoznaje na druge, Platon je u konačnici udijelio instituciji države, čime ona ostvaruje najbolji smisao i upravo tako postaje slika ideja. Ideje su tu u praktičnom značenju uzori za upravljanje državom, i svrha im je sreća svih ljudi, dakle, opće dobro; pravedno je ono što dovodi k sreći. U ovom slučaju to je poimanje da svatko radi svoj posao u okviru postojećih staleža, pa se pravednost realizira u državi. Briga države upravljena je ne na pojedinca, već na dobro zajednice, a svaki pojedinac ima zauzimati pravo mjesto u državi te raditi i živjeti neproturječno radu cjeline, koja je nastala na korist i zbog pojedinca, pa se i traži odanost državi kao javnom dobru. Tako je Platon definirao svoj cilj: u polislu ostvariti promjene života na bolje, pri čemu je zdrav polis rezultat potrebe za zajedničkim životom i sa svrhom postizanja cjelokupne harmonije duha, a koja bi se prenijela baš na polis te bi stoga polis, kao mjesto zajedničkog života slobodno i prirodno bio nosilac odgoja i obrazovanja. Platon ni u kojem trenutku ne dokida po njemu oplemenjujuću vezu između pojedinca i države. Tako mu je pravednost pojedinca preduvjet pravednosti u polislu, s jedne strane, a s druge – svrha odgoja i obrazovanja jest vratiti duši prirodni red, gdje je i opet red u duši preduvjet reda u polislu. No jaz između pojedinca i države jednak je raskoraku između idealnog i postojećeg. Ova činjenica pomaže nam u shvaćanju uzroka fenomena Platonovih kompromisa, tj. njegovih pokušaja da od tzv. nemogućeg proizvede moguće, sada i ovdje. Suština je toga kompromisa što je Platon sreću svoji državljana naumio ostvariti putem dobrog zakonodavca, koji tri velika cilja: *slobodnu državu, prožetu ljubavlju i pokretanu razumom* – kreira zbog tzv. unutarnje sreće, pa time ta sreća postaje i smisao svakog zakonodavstva. Budući da je Platon ovu unutarnju sreću poistovjetio sa općim dobrom koje proizlazi iz dobrog zakonodavstva, razvojni slijed dopušta logički prelazak na to da je glavni

zadatak zajednice dobro odgojeni građanin. Pri tom, zakonodavac i njegovi zakoni suštinski su aspiranti na određivanje pojma sreće, unutarnje sreće, dobra i općeg dobra, gubeći iz vida da su zakoni mjere koje se uspostavljaju kako bi se uputilo ljude činiti ono što, moguće, neki ili čak mnogi ne bi rado činili ili da ne čine ono što bi neki ili čak mnogi rado činili, što u svojoj biti, dakako, nije izraz povjerenja prema pojedincu, ako on ionako sam teži spoznaji, mudrosti i općem dobru. Zakoni imaju predumišljaj da pojedinac teži svom pojedinačnom dobru i probitku, a koji, ako nije reguliran, i ne mora biti u skladu sa probitkom zajednice tj. u funkciji općeg dobra.

Ako Platon stoji iza svoje teze da je filozof onaj koji teži sagledati istinu, a pritom ne misli na mase, već na manji broj ljudi koji su sposobni biti filozofi, onda je odustao od teze da svaka duša spontano teži dobru kao najvišoj ideji, koja obuhvaća i istinu, već je plasirao tezu da u smjeru tih vrijednosti čovjeka treba poticati i voditi, pa čak i silom. Na temelju Platonovih *Zakona* Bošnjak kaže da se Platon u tom cilju služio državom, koristeći se pri tom odgojem do dresure, i tražeći poslušnost na svim razinama, što je u izravnoj opreci sa Platonovim stavom izrečenim u *Državi* da bi svatko trebao učiti po svojoj slobodnoj volji, a što je sasvim u skladu s Popperovim stavom da su (ipak, sami po sebi!) svi ljudi filozofi. U tom djelu Platon i Popper bili bi istomišljenici. Također bi se vjerojatno složili i u stavu da je uloga države služiti pojedincu a ne obratno, kako je ispalo da kasni Platon misli tj. je zaista to i mislio. Iz Platonovih djela može se iščitati totalitarizam (*Država i Zakoni*), ali iz istih tih djela također se može prepoznati krajnje poštovanje prema osobi – pojedincu. Zato se može Platonova *Država* čitati nepopperovski, u svom punom višeznačju. Platon nam u svojim djelima izlaže najmanje dva koncepta puta do općeg dobra, na koja sam naišao pripremajući se za ovaj rad, a koji se ponekad djelomično i preklapaju:

- *prvi* koncept iznosi stav, koji je prvenstveno okrenut prema pojedincu. Taj koncept kao svoj moto ima već spomenutu bazičnu misao da svaka duša teži dobru i poradi njega čini sve što čini. Ovdje pojedinac određuje ulogu i funkciju države

- *drugi* koncept vidim kao onaj u kojem država određuje ulogu i funkciju pojedincu i koji se realizira putem instituta zakonodavca.

Platonova definicija pravednosti (da svatko radi svoj posao i ne miješa se u tuđi) čini mi se također djelom prvog, individualističkog koncepta jer Platon smatra da je pojedinac koji radi svoj posao sretan i tako u najvećoj mogućoj mjeri ispunjava svoju funkciju. To je njegova realizacija sebe kao pojedinca. Međutim, kada on to mora, jer je zakon takav, ili to od njega zahtjeva zakonodavac, nestaje individualizma i nastaje ono što Popper naziva državnim tiranijom i totalitarizmom. Kada nešto sami želimo to je sloboda izbora. Kada nam se to isto nameće - to je tiranija.

I Hegel primjećuje da prvotno kod Platona sve u državi dolazi od pojedinca i da je pravda kod njega bila smještena i u pojedincu i u državi, a jer je država veća

od pojedinca da bi konačno postojala jedino u državi. Platon je oduvijek i zauvijek vidio čovjeka kao dio društva, koji svoje "ja" realizira u tom društvu. U toj razlici tko kome služi, država pojedincu ili pojedinac državi, može se postaviti pitanje gdje je i zašto nestao Platonov individualni pristup čovjeku i kako se dogodilo da pojam općeg dobra supsumira pojedinačno dobro, tj. kako i zašto se dogodila promjena da od primarnog cilja pojedinačne dobrobiti, kojem je država u funkciji, preko egalizacije pojedinca i države i poistovjećivanja dobrobiti za pojedinca i državu, dođe Platon do primarne dobrobiti za državu kojoj je pojedinac u funkciji. Mogući stav o tome nalazim u već opisanome Platonovome životnom *iskustvu* za koji je i sam smatrao da čovjeka obmanjuje, no baš za njim se poveo i koji ga je doveo do kompromisa, a što je vrlo ljudski izbor. Tim izborom Platon je ostao u sferi političkog – što je i bila njegova namjera – jer politika je umijeće mogućega.¹³ Isključujući iskustvo, kao takav fenomen koji nas ostavlja u svijetu obmana i špilji neznanja, Platon je prešao misaono – spoznajni put od uvjerenja da se do svijeta ideja može doći isključivo inteligibilnim, potom je tražio idealno u filozofima, tek nekolicini njih, a konačno barem u jednom, i tog jednog idealnog čovjeka tražio je poput Diogena, ne našavši ga vjerojatno niti u sebi. Zaključivši da idealnog čovjeka nema, pa time niti idealne države, toj ne-idealnoj državi, kojoj varira ustroj, stavio je Platon u zadatak da ako treba i silom potiče ono idealno kod čovjeka – pojedinca.

Platon tako poistovjećuje slobodu zajednice sa slobodom pojedinca, pa čak kaže da prevelika sloboda je oblik ropstva, misleći pri tom, dakako, i na pojedinca i na zajednicu, iako je toj istoj zajednici ipak prvenstveni, glavni, pa i jedini cilj sreća njenih građana, koja će jednom u budućnosti (kao što je bilo jednom u prošlosti) obuhvaćati sigurno i potpunu slobodu, ali ne još sada, nego na tom putu i zbog takvih potreba građana država upravo nastaje. U jednom trenutku Platon se pita može li čovjek uopće mijenjati i prilagođavati prirodu a da je upravo on pri tom djelatan i stvaralački, pa zaključuje da se moraju promijeniti odnosi u društvu. Platonova je prosudba da do tih promjena može doći intervencijom države, pa tako zakonodavac ili vladar ima etičko-normativno značenje u svim aspektima, ujedno i u najvažnijem – poimanju općeg dobra. To opće dobro ako shvatimo kao jednu od Platonovih ideja i ako opće karakteristike svih ostalih ideja primijenimo na ideju općeg dobra, onda bi i toj ideji morali pripisati vanosjetilnost. Filozofija se prožima sa nadčulnim, spoznaja se događa čistim umom, mišljenjem; takva apriorna spoznaja moguća je kao sjećanje na prediskustvo što je ujedno i dokaz besmrtnosti duše. Ako po Platonu ideja idealne države može biti samo u umu, onda bi i ta idealna država morala biti vanosjetilna (ili nadosjetilna) tj. je moguća u istoj onoj mjeri u kojoj je s osjetilima moguće doživjeti svijet ideja. To je ključna karika koja bi utopijsko (tj. idealno i neostvarivo; u topos – grč. ne-mjesto) pobliže odredila u smislu

¹³ Postoje i druge definicije politike: npr. da je politika umijeće i nastojanje da se uredi život zajednice na opću dobrobit ili pak da je politika vještina u borbi za ostvarivanje svojih interesa.

prosudbe njezine ostvarivosti. U istom cilju Platon je promišljao što je bilo prije države, kao civilizacijske tekovine, pa u *Državniku* navodi da je tada Zemljom vladao Bog Kronos. Kada je on osobno bio čovjekov pastir i upravljač, ljudi su ubirali plodove za koje nisu morali mukotrпно raditi, a ravnopravno su komunicirali među sobom kao i sa svim životinjama. Danas, u ovom našem životu kojega svi poznajemo, kaže Platon, vlada Zeus, sa svojim pravilima. Platonov filozof, kao najviši i najveći mudrac u državi, morao bi vladati poput Boga; on bi bio vođa, koji, u okviru države, određuje što je to dobro, a njegova bi politika bila recept dobrog života za pojedinca i za zajednicu. Vođena mudrošću, čovjekova bi stvarnost stalno težila višem cilju, što je ujedno i njeno porijeklo tj. je po Platonu taj viši cilj i budućnost i porijeklo svijeta i prirode, te bi se postigla apsolutna svrsishodnost svega postojećeg. Tako možemo razumjeti i jedan novi smisao sentence: "Historia est magistra vitae". To u konačnici dovodi do toga da se svi ljudi, prije ili kasnije, ali sigurno, otisnu od iluzija i svijeta sjenki i postaju slobodni spoznati bit života, koji za svoj cilj ima potpuni razvoj ljudskog potencijala, a što nas izravno dovodi do dobrog života i općeg dobra u slobodnom društvu.

Tako se realizira primjena dobra u stvarnosti. Od te težnje Platon nije nikada odustao. To je njegova konstanta.

6. ZAKLJUČAK

Platon, vrhunski filozof u svim vremenima bio je i veliki teoretičar društva i društvenosti, a i praktičar u višestrukim pokušajima. Svoj koncept političke filozofije gradio je na poimanju života unutar zajednice; imao je svoj specifični filozofski razvojni put, od potpunog povjerenja u pojedinca, do potpunog prepuštanja tog pojedinca socijalnoj tj. zakonskoj regulativi. S tim u skladu mijenjao se i njegov pojam općeg dobra.

Tzv. rani Platon temeljen na Sokratovoj etici, razvio je koncept o predestinaciji čovjekove duše iz koje izvire svakom čovjeku inherentna apriorna spoznaja kao i teoriju o svijetu ideja: svaki se čovjek sjeća prvotnog, idealnog stanja svoje duše i teži ponovno vratiti se u to. Ovo pra-sjećanje koje proizlazi upravo iz svijeta ideja nedostupno je osjetilnom i u tom smislu sve osjetilno, iskustveno je obmana. Među idejama najviša u hijerarhiji je ideja dobra iz koje izviru sve ostale ideje. U tom kontekstu, opće dobro može se podvesti pod dostojno postojanje čovjeka koji je postigao puninu svoga bića, u svim aspektima.

Tzv. kasni Platon sam je mijenjao pojedine svoje opcije; odstajući od najuzoritijeg, opredijelio se za realnost trenutka. U svojoj zrelosti, Platon se opredjeljuje za državničke i političke odnose koji po njemu imaju dovesti do dobrog života – kroz zajednicu ,konkretno kroz državu. Kroz nju tada on gradi i svoj novi odnos prema općem dobru. Pri tom, znanje koje je preduvjet spoznaje, zadatak je filozofa, kojemu je jedini pravi cilj steći istinu i promatrati je samom dušom, što je univerzalna pozitivna vrijednost koja filozofa kvalificira kao vladara.

Kroz povijest, odnos prema Platonovom poimanju općeg dobra bio je uvijek prisutan no različit, od krajnje podržavanog do krajnje osporavanog. To ne čudi, jer Platon je zaista suštinski varirao put dolaska do općeg dobra, i to, *kako sam utvrdio kroz dva koncepta*: od težnje svake pojedine duše za ponovnim boravkom u svijetu ideja što kaže da je jedino moguće putem erosa, kao nagona za spoznajom, do koncepta postizanja općeg dobra prvenstveno kroz državu i zakone. *Tu promjenu protumačio sam Platonovim životnim iskustvom.*

I Hegel i Popper su u Platonovim djelima razmatrali iste njegove državničke misli, a tumačili ih na dijametralno oprečan način. Kroz to i o Platonu kao osobi sudili su oprečno. Cjeloviti Platon, držim da sadrži i druge komponente osobnosti, a koje su također vidljive u istim tim djelima, međutim daju o njemu i njegovim djelima drugu sliku, u kojoj je poštovanje prema individualnosti čovjeka Platonovo prvotno polazište.

Iako je svoje modele dobrog života Platon vremenom i u zavisnosti od povjerenja prema čovjeku mijenjao, njegova je čežnja za općim dobrom ostala vječna, jednako kao što su i vječne njegove ideje.

7. LITERATURA

1. *** (1968.) *Biblija: Stari i novi zavjet*. Zagreb: Stvarnost
2. Anzebacher, Arno (1994.) *Filozofija – Uvod u filozofiju*. Zagreb: Š. K.
3. Barbarić, Damir (1986.) *Politika Platonovih Zakona*. Zagreb: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu,
4. Barbarić, Damir (1991.) *Platonova Politeia*. Zagreb: Demetra
5. Barbarić, Damir (1995.) *Grčka filozofija – hrestomatija*. Zagreb: Š. K.
6. Barbarić, Damir (1998.) *Ideja dobra u Platonovoj Politei*. Zagreb: Demetra
7. Bošnjak, Branko (1997.) *Povijest filozofije I*. Zagreb: NZMH
8. Canivez, Patrice (1999.) *Odgojiti građanina?*. Zagreb: Durieux
9. Freud, Sigmund (2000.) *Totem i tabu*. Zagreb: Stari Grad
10. Gaarder, Jostein (1995.) *Sofijin svijet*. Zagreb: Znanje
11. Hegel, G. V. F. (1970.) *Istorija filozofije – tom II*. Beograd: Kultura
12. Held, David (1990.) *Modeli demokracije*. Zagreb: Školska knjiga
13. Humbolt, von Wilhelm (1993.) *Ideje za pokušaj određenja granica djelatvornosti države*. Zagreb: Informator
14. Krivak, Marijan (2000.) *Filozofsko tematiziranje postmoderne*. Zagreb: HFD
15. Kukoč, Mislav (2001.) *Najbolji poredak u Platona i Aristotela i Petrićev "Sretan Grad"*. (neobjavljeno predavanje za izbor docenta)
16. Kurelić, Zoran (2002.) *Liberalizam sa skeptičnim licem*. Zagreb: Barbat
17. Kurtović, Ševko (1994.) *Opća povijest prava i države*. Zagrebačko Sveučilište
18. Owen, David (1997.) *Sociology after postmodernism*. London: Sage

19. Platon (1974.) *Zakoni*. Zagreb: Naprijed
20. Platon (1977.) *Državnik, Sedmo Pismo*. Zagreb: Politička misao
21. Platon (1979.) *Fileb i Teetet*. Zagreb: Naprijed
22. Platon (1997.) *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić
23. Platon, (1996.) *Eros i filia – Simpozij i Lisis*. Zagreb: Demetra
24. Popper, Karl, R. (1993.) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Beograd: BIGZ
25. Ross, David (1998.) *Platonova teorija ideja*. Zagreb: KruZak
26. Vlastos, Gregory (1997.) *Socrates –Ironist and moral philosopher*. Cambridge
27. Wiedmann, Franz et al. (2001.) *Atlas filozofije*. Zagreb: Golden Marketing

Korištene Internet stranice:

1. Pretraživač podataka: <http://www.google.com>.
2. Project Gutenberg official home site: <http://www.promo.net/pg/>